

פרשת בשלח

הרב עזרא שבט

אמונת חובה ואמונת רשות

מיד אחרי ההכרזה הדרמטית "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים... ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שמות י"ד:ל-לא) ושירת הים, היינו שיר מלא אמונה, חלה נפילה במתח האמוני הזה. "וילונו העם על משה לאמר מה נשתה" (ט"ו:כד). ושוב: "ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו עד בקר" (ט"ז:כ). איזה פגם-לידה היה באמונה האדירה הזאת, שלא החזיקה מעמד במבחן הראשון?

כבר על שפת ים-סוף, טרם קריעתה, בעוד ישראל רואים "מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'" (י"ד:י). משה מביא להם את הבשורה הגדולה "אל תיראו, התיצבו וראו את ישועת ה'... ה' ילחם לכם ואתם תחרישון" (י"ד:יד). ואז... כלום! המשפט הבא בכלל אינו מתייחס לנאום קצר זה, כאילו לא נאמר, כאילו נזרק אל אויר העולם ולא נקלט! במקום המשך או תגובה, נמצא פרשה פתוחה, כלומר שבירה ברצף הכתיבה כאילו לומר חסר במקום הזה משהו. מה חסר?

חכמינו למדונו שדברי התורה חסרים במקום אחד ושלמים במקום אחר, כלומר ניתן להשלים מקראות זה מזה בזכות רוח הקודש המשופת בה נכתבו כולם, אפילו דברי הימים. ושם (ד"ה ב', כ) אנו מוצאים בסיפור מלחמת יהושפט בעמון ומואב, רמיזות רבות לפרשת קריעת ים סוף. גם כאן, בראות פלישת האויב העם צועקים אל ה', ומקבלים את אותה הבשורה מפי הנביא "... אל תיראו ואל תחתו... כי לא לכם המלחמה כי לאלקים" (כ"ט:ו) "... התיצבו עמדו וראו את ישועת ה'..." (כ"ז:ז).

אלא כאן אכן נמצאת התגובה המיידית לבשורה, אותה תגובה שחסרה בשמות י"ד "ויקמו הלויים... להלל לה' אלקי ישראל בקול גדול למעלה... ויעמד משררים לה' ומהללים להדרת קדש בצאת לפני החלון ואמרים הודו לה' כי לעולם חסדו" (כ"ז:ט, כא). ושלא כבשמות, שהאמונה נדחית עד לאחר שראו כבר את הניצחון; כאן, תוך כדי כל השירה הזאת: "וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע ובצאתם עמד יהושפט ויאמר... האמינו בה" (כ"ז:כ). אם היינו מלבישים את ד"ה כ' על שמות י"ד-ט"ו (כפי שמבקש מאיתנו מחבר דברי הימים, על פי רמיזותיו), היינו מעבירים את השירה והאמונה לתוך אותו נתק ברצף הכתיבה שמיד לאחר בשורת הגאולה בפי משה. השירה והאמונה הן תגובה לא רק לביצוע הגאולה בפועל, אלא תגובה על הבשורה, על עצם הידיעה של גאולה העתידה לבוא.

מצוות האמונה כפי שמנוסחת בדיבר הראשון שעל לוחות הברית, קשורה לידיעה לאחר המעשה "אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" (שמ' כ"ב). כלומר, אין מצווה להאמין בה' אלא לאחר שכבר הופיע ברוב הדרו לעיני כל ללא ספק (וכך גם פותרים בעיה פילוסופית-הגיונית של ר' חסדאי קרשקש, כיצד ניתן לצוות אמונה במי שמצווה). גם מבחינה לשונית "אמונה" היא מלשון אמינות, דבר שהוכח בעבר, ולפיכך ניתן להסתמך עליו לעתיד, ולא אמונה עיוורת כמצויה בגויים. זו אמונה של חובה.

אך מצופה מאיתנו גם אמונה של רשות, אמונה שאי אפשר לצוות עליה כי המאמין טרם ראה את זרועו של מי שציווה, אלא כמו אמונתם של האבות, שהאמינו בעוד טרם ניתן המצווה בהר סיני. לכך נאמר על אברהם "והאמין בה' ויחשביה לו צדקה" (בר' ט"ו:ו). גם זאת אינה אמונה עיוורת, אלא נמשל לאמונה בחשכת לילה, שמסתמכת על אמינות השמש שעתידה לזרוח.

וכי תימא יש בכך פרדוקס עוד יותר גדול, כיצד ניתן לחייב אותנו להאמין אמונה שהיא רשות ולא חובה! תא חזי - הרי גם תפילת ערבית היא כך. "רבא אמר הלכה כדברי האומר (תפילת ערבית) רשות וקיימא לן דהלכה כרבא... אבל היכא דצלי ליה לתפילת ערבית כבר [= אבל אם כבר התפלל ערבית] שויה עליה ליה חובה [החשיבו אותה כחובה] (ר"ף ברכות פ"ד סי' צו). וכן הסביר ר' נחמן מברסלב, שמוטל עלינו להוסיף על תפילות החובה תפילה שאינה מצווה עלינו אלא נובעת מתוכינו ולא מחמת מצוות חובה, ושמה יש בכך ביטוי לקביעת ר' אליעזר במשנה שם "העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים" (פ"ד, מ"ד). זמן התחנונים הוא דוקא בלילה, טרם רואים אור השמש בגלוי, ותיקנוהו כנגד תפילת יעקב "ויפגע במקום כי בא השמש" (בר' כ"יא). ודווקא בלילה, ערבית, כי היא תפילת האמונה של רשות, ככתוב "ואמונתך בלילות" (תה' צ"ב:ג).